

Józef Cezary Kałużny<http://orcid.org/0000-0003-0983-4864>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

jozef.kaluzny@upjp2.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2023.430401.16

Czy ks. Józef Bilczewski był kandydatem do objęcia Katedry Dogmatyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego?

STRESZCZENIE

Czy ks. Józef Bilczewski (do 30 listopada 1885 ks. Józef Biba¹) był kandydatem na wykładowcę teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym UJ? Prezentowane w tekście źródła zbliżają do twierdzącej odpowiedzi na to pytanie. Jakże jednak wykłady miałby prowadzić ks. J. Bilczewski i do jakiej katedry miał być przypisany? Decyzje w tych kwestiach uzależniano od zmian personalnych na Wydziale Teologicznym UJ. Po zatrudnieniu w 1887 r. ks. Mariana Morawskiego SJ, który objął kierownictwo Katedry Dogmatyki Specjalnej, postanowiono przekazać w ręce ks. J. Bilczewskiego Katedrę Dogmatyki Fundamentalnej w celu oddzielenia jej od Katedry Filozofii Chrześcijańskiej, z którą była połączona za sprawą prowadzącego oba kursy ks. Stefana Pawlickiego CR. W świetle źródeł wyraźnie widać, że kolejni dziekani Wydziału Teologicznego – od momentu powrotu ks. J. Bilczewskiego do Krakowa z wiedeńskim doktoratem – podejmowali działania mające na celu przygotowanie go do działalności naukowo-dydaktycznej na fakultecie teologicznym. Stąd poruszenia wymaga kolejny problem: dlaczego ostatecznie – 1 lutego 1891 r. – został zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego dogmatyki specjalnej na Uniwersytecie Lwowskim? Stanowi jednak on temat do osobnych rozważań.

SŁOWA KLUCZE: Wydział Teologiczny UJ, dogmatyka, ks. Józef Bilczewski

1 Ks. Józef Biba za namową życzliwego mu ks. Zygmunta Lenkiewicza po święceniach kapłańskich wystąpił do namiestnictwa o zmianę nazwiska na Bilczewski. Zgodę taką otrzymał 30 listopada 1885 r. i od tego momentu w dokumentach występował pod nazwiskiem Bilczewski. Warto jednak pamiętać, że do tamtego czasu w dokumentach archiwalnych figurował jako Józef Biba.

ABSTRACT

Was Fr. Józef Bilczewski a Candidate for the Chair of Dogmatic Theology at the Faculty of Theology of the Jagiellonian University?

Was Fr. Józef Bilczewski (until November 30, 1885 Fr. Józef Biba²) a candidate for the chair of dogmatic theology at the Theological Faculty of the Jagiellonian University? The sources discussed in this article suggest so. But what lectures did Fr. J. Bilczewski supposedly give, and to what chair was he supposedly assigned? Decisions on these matters depended on personnel changes at the UJ Theological Faculty. After the hiring in 1887 of Fr. Marian Morawski SJ, who took charge of the Department of Special Dogmatics, it was decided that the Department of Fundamental Dogmatics would be handed over to Fr. J. Bilczewski so that it would be separated from the Department of Christian Philosophy, with which it was connected through Fr. Stefan Pawlicki CR, who taught both courses. According to the sources, it is clear that successive deans of the Faculty of Theology – ever since Fr. J. Bilczewski returned to Krakow with his doctorate from Vienna – took measures to prepare him for scientific and didactic work at the faculty of theology. Hence, one more problem needs to be broached: why was he ultimately – on February 1, 1891 – hired as an associate professor of special dogmatics at the University of Lviv? However, this is a subject for separate consideration.

KEYWORDS: Faculty of Theology of the Jagiellonian University, dogmatics, Fr. Józef Bilczewski

Zaprezentowana w tytule artykułu teza wymaga zapoznania się z dwiema kwestiami: sytuacją kadrową na Wydziale Teologicznym, a właściwie w Katedrze Dogmatyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz formacją naukową młodego, dobrze rokującego kapłana diecezji krakowskiej ks. Józefa Bilczewskiego. Przegląd tych zagadnień naprowadzi na możliwą odpowiedź, czy i na ile młody kapłan z Wilamowic mógł być przygotowywany do pracy w Katedrze Dogmatyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W latach 80. XIX w. na Wydziale Teologicznym UJ nastąpiły ważne zmiany. Po siedemnastu latach stagnacji i licznych sankcji związanych z powstaniem styczniowym doszło do pierwszych ważnych reform edukacyjno-administracyjnych (Kronika, s. 47–50; Kanior, 1998, s. 353–366).

2 Father Jozef Biba, persuaded by his well-wisher Father Zygmunt Lenkiewicz, after his ordination to the priesthood, applied to the governorate for a change of name to Bilczewski. He received such consent on November 30, 1885, and from then on he went by the name Bilczewski in documents. It is worth remembering, however, that until that time he was listed in archival documents as Józef Biba.

Z większą swobodą zatrudniano nowych, ale wybitnych wykładowców – pracownikami Wydziału Teologicznego zostali m.in. filozof chrześcijański i teolog ks. prof. Stefan Pawlicki CR (1882) oraz historyk Kościoła ks. prof. Władysław Chotkowski (1883). Wydział Teologiczny w sposób widoczny przechodził poważną reorganizację połączoną z odmłodzeniem kadry naukowej (Perkowska, 1975, s. 20 n). W tym czasie funkcjonowało na fakultecie teologicznym już siedem katedr: Dogmatyki Fundamentalnej (nazywanej również ogólną), Dogmatyki Szczegółowej (nazywanej także specjalną), Nauk Biblijnych Starego Testamentu, Nauk Biblijnych Nowego Testamentu, Teologii Moralnej, Teologii Pastoralnej, Historii Kościelnej oraz Katedra Nadzwyczajna Prawa Kanonicznego; nadto istniały oddzielnie numerowane wykłady egzegetyki, wreszcie katechetyki i metodyki (Kronika, s. 47–50; Piech, s. 17n, 112 n, 127 n, 159 n). Należy też dodać, że Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu przeznaczało nieco więcej środków na reformę edukacji, w tym także na stypendia dla zdolnych studentów, co miało bezpośredni wpływ na rozwój działalności naukowo-badawczej na UJ (Kałużny, 2015, s. 43n; Barycz, 1969, s. 188 n).

Opatrznościowe wydaje się również, że właśnie w tym okresie mianowany został nowy biskup krakowski, Albin Dunajewski (1879–1894, od 1890 r. kardynał), który starał się wszechstronnie zadbać o potrzeby diecezji. Rozumiał przy tym, że aby ukształtować środowisko świątłych i odpowiedzialnych kapłanów, trzeba położyć nacisk na wysoki poziom nauczania w Seminarium Duchownym na Stradomiu, które sam kończył. Patrząc z tej perspektywy, nie dziwi fakt, że intensywnie zabiegał o rozwój Wydziału Teologicznego, współpracując z kolejnymi dziekanami oraz rektorami UJ. Co istotne, bp A. Dunajewski czynił to nie tylko poprzez wykazywanie otwartości na wymianę kadry oraz zatrudnianie nowych naukowców, ale również przez inwestowanie w rozwój dobrze rokujących naukowo i formacyjnie kapłanów, wysyłając ich na studia zagraniczne (Dobrzański, 1976, s. 36n, 143n). Choć w tym okresie można mówić jedynie o czterech stypendystach skierowanych przez bpa A. Dunajewskiego na studia za granicą – o księżach Józefie Bilczewskim, Janie Nepomucenie Fijałku, Czesławie Wądołnym i Franciszku Gabrylu – to z perspektywy czasu doskonale widać, jak trafny i właściwy był to wybór³.

Nieprzypadkowo właśnie w tym czasie, po siedemnastu latach (1865/1866–1881/1882) nastąpiła w katedrze dogmatyki istotna zmiana:

3 Abp Józef Bilczewski, już jako metropolita lwowski, pamiętając wsparcie bp. A. Dunajewskiego i zdając sobie sprawę z owoców takich działań, w okresie swojej posługi metropolitalnej wysłał kilkudziesięciu kapłanów na specjalistyczne studia zagraniczne; z tego grona dwudziestu wróciło z doktoratami (Kałużny, 2016, s. 109).

zasłużony, lecz zrażający sobie studentów i profesorów „z powodu charakteru zgrzybliwego i niezgodnego” (AKMK WT 1820–1889, Ordynariat Biskupi do Namiestnictwa, 19 czerwca 1881) kapłan grekokatolicki z diecezji przemyskiej ks. prof. Józef Czerlunczakiewicz (Kronika, s. 32) ustąpił miejsca lwowskiemu kapłanowi ks. dr. Emilowi Lamboyowi. Ks. E. Lamboy pracował jako „adiunkt Wydziału Teologicznego we Lwowie (1876–1879)”, a „od r. 1879–1881 zastępca profesora teologii dogmatycznej”. Został następnie „w r. 1882 powołany na zastępcę tegoż przedmiotu przy Uniwersytecie Jagiellońskim, w r. 1883 zamianowany profesorem zwyczajnym teologii dogmatycznej specjalnej” (Kronika, s. 39).

W 1883 r. Katedra Dogmatyki, do której przypisane były wykłady teologii fundamentalnej i szczegółowej, została podzielona. Ks. E. Lamboy został „zamianowany profesorem zwyczajnym teologii dogmatycznej specjalnej [szczegółowej]”, natomiast kurs teologii ogólnej – fundamentalnej przekazano do nowo powstałej Katedry Filozofii Chrześcijańskiej; prowadził go odtąd ks. S. Pawlicki CR (Piech, 1995, s. 76). Nastąpiły zatem dwie zmiany: Katedrę Dogmatyki Szczegółowej przejął ks. E. Lamboy, zaś katedra filozofii chrześcijańskiej otrzymała dodatkowo kurs teologii ogólnej, *ipso facto* stając się katedrą filozofii chrześcijańskiej i teologii ogólnej. Zajęcia prowadzone przez ks. S. Pawlickiego CR cieszyły się dużą popularnością; osoba wykładowcy, dobrze znanego w środowisku rzymskim, jak również w Krakowie, gwarantowała podniesienie jakości wykładów, ale bezdyskusyjnie było to rozwiązanie czasowe, sygnalizujące potrzebę dalszego rozwoju i powołania do istnienia nowej Katedry Dogmatyki Ogólnej, czyli fundamentalnej (Perkowska, 2003, s. 146–148).

Katedra Dogmatyki nie miała szczęścia do wykładowców: już po czterech latach, ze względów zdrowotnych, 1 lipca 1886 r. ks. E. Lamboy wniósł prośbę „o uwolnienie z posady profesora dogmatyki szczegółowej” (AUJ WT II 65, Ks. E. Lamboy do Dziekanatu WT, 1 lipca 1886). Ówczesny dziekan Wydziału Teologicznego ks. prof. Zygmunt Lenkiewicz prowadził karkołomne negocjacje z ks. E. Lamboyem, Ministerstwem Wyznań i Oświaty oraz z Konsystorzem Biskupim (AUJ WT II 65, dokumenty: od 1 lipca 1886 do 28 lipca 1887), aby wykłady jednak się odbywały. Jak pisał do c.k. Prezydium, „mając na względzie dobro młodzieży teologicznej, wprowadziłem prowizorycznie ks. Dra Józefa Rychlaka [sekretarza bp. A. Dunajewskiego] w urzędowanie jako zastępcę dogmatyki” (AUJ WT II 65, Dziekan ks. Z. Lenkiewicz do c.k. Prezydium, 17 kwietnia 1887). Ks. J. Rychlak prowadził wykłady z dogmatyki szczegółowej aż do semestru zimowego 1889 r. Były to oczywiście działania doraźne, w międzyczasie szukano odpowiedniego kandydata do objęcia Katedry Dogmatyki Szczegółowej (Piech, 2005, s. 77; Hałaburda, 2003, s. 261–274). Na szczęście wykłady z teologii dogmatycznej ogólnej prowadził wówczas

ks. S. Pawlicki CR, który dopiero w 1894 r. przeszedł z Wydziału Teologicznego na Wydział Filozoficzny UJ.

Wyrażając zgodę na zastępstwo ks. J. Rychlaka, Ministerstwo WiO zobowiązało „równocześnie grono profesorów do rychłego przedstawienia wniosku w sprawie obsadzenia tejże katedry” (AUJ WT II 65, Dziekan ks. Z. Lenkiewicz do Konsystorza, 29 kwietnia 1887). Z analizy dokumentów Wydziału Teologicznego związanych z Katedrą Dogmatyki Szczegółowej wynika, że wybór profesora prowadzącego zajęcia z dogmatyki szczegółowej pod koniec lat 80. był sprawą ważką i wymagał pilnego rozwiązania⁴. Dogmatyka szczegółowa, ze względu na formację teologiczną młodych kapłanów (jeden z istotniejszych wykładów z zakresu teologii), wymagała wykładowcy o szerokiej i dobrze ugruntowanej wiedzy. Jednocześnie musiał on cieszyć się nie tylko poparciem kadry profesorskiej Wydziału Teologicznego, ale również zaufaniem rektora seminarium, a przede wszystkim bp. A. Dunajewskiego.

W liście pasterskim, ogłoszonym przez abp. Józefa Bilczewskiego 20 stycznia 1901 r. – w dniu jego konsekracji i intronizacji – przyznawał on: „po otrzymaniu łaski kapłaństwa jednej tylko rzeczy pożądałem na ziemi: katedry świętej teologii” (Wolczański, 2003, s. 18 n; Bilczewski, 2005, s. 13). Czy piętnaście lat wcześniej młody kapłan diecezji krakowskiej, powracając z Wiednia po obronie doktoratu (odbytej 18 października 1886 r.), mógł spełnić swoje marzenie i czy tego właśnie oczekiwał od niego jego biskup? Ks. J. Bilczewski miał za sobą rok pracy na parafii w Mogile; niezwykle pozytywne świadectwo proboszcza ks. Leopolda Siemińskiego przemawiało zapewne na jego korzyść. Po studiach doktorskich w Wiedniu otrzymał bardzo dobrą opinię naukową od grona profesorskiego z Augustianum (Pers A 36, Testimonium kadry profesorskiej Instytutu św. Augustyna w Wiedniu, 20 października 1886), choć u niektórych trwające tylko nieco ponad rok studia doktorskie mogły budzić naukowy niedosyt (Starowieyski, 2002, s. 143), tym bardziej jeśli wiązano z ks. J. Bilczewskim plany zatrudnienia na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Biskup A. Dunajewski patrzył zapewne bardziej dalekosiężnie, a myśląc w kluczu korzyści dla diecezji i Wydziału Teologicznego, postanowił skierować ks. J. Bilczewskiego na dalsze studia specjalistyczne. Bezsprzecznie głos wsparcia kadry profesorskiej na czele z ks. dziekanem Z. Lenkiewiczem i ks. S. Pawlickim CR, którzy mieli okazję poznać ambitnego i wyróżniającego się studenta, a teraz młodego doktora, utwierdził ostatecznie biskupa w decyzji wysłania ks. J. Bilczewskiego na dalsze studia do Rzymu.

4 Wśród kilkudziesięciu dokumentów zgromadzonych w archiwum katedry dogmatyki za lata 1855–1938 (WT II 65) niemal połowa dotyczy „kryzysowej” sytuacji związanej z wakatem po rezygnacji ks. prof. E. Lamboya w roku akademickim 1886/1887.

Trzeba również dodać, że w pewnym stopniu mógł na tę decyzję wpłynąć fakt, że Wydział Teologiczny miał już za sobą nieudaną próbę pozyskania doskonałego kandydata na wakującą katedrę, teologa neoscholastyka ks. Mariana Ignacego Morawskiego SJ. Wydział podjął starania o jego zatrudnienie natychmiast po pierwszym sygnale o rezygnacji ks. E. Lamboya – już w lipcu 1886 r. – jednak prośba, choć zaakceptowana przez ks. M. Morawskiego, spotkała się z uprzejmą, acz zdecydowaną odmową ówczesnego prowincjała jezuitów o. Henryka Jackowskiego (AUJ WT II 65, Prowincjał Jezuitów o. H. Jackowski do WT, 27 lipca 1886). Zapewniając, że jest świadom zaszczytu, jaki spotkał zakon, prowincjał argumentował odmowę licznymi obowiązkami, jakie pełnił w zakonie ks. M. Morawski SJ, ale również jego słabym stanem zdrowia.

W związku z powyższym wydaje się, że sprawa dalszych studiów ks. J. Bilczewskiego była ostatecznie przesądzona. Biskup A. Dunajewski, niespełna miesiąc po powrocie kapłana z Wilamowic z Wiednia, skierował go na dalsze specjalistyczne studia z dogmatyki do Rzymu. 17 listopada ks. J. Bilczewski był już w Wiecznym Mieście (Kałużny, 2015, s. 29–44). Błyskawiczne decyzje, które zapadły w Krakowie w kwestii dalszych jego studiów, świadczyły zapewne o dużym zaufaniu do młodego kapłana oraz pokładanych w nim nadziejach, ale również – a może przede wszystkim – były świadectwem pośpiechu, by nie rzecz desperacji, związanej z nadal wakującą Katedrą Dogmatyki. Tymczasowe zatrudnienie w niej ks. dr. J. Rychlaka zapewniało niezbędny czas, którego Wydział Teologiczny potrzebował na przygotowanie do zajęcia tego stanowiska ks. J. Bilczewskiego lub pozyskanie innego dobrego wykładowcy teologii dogmatycznej. Należy pamiętać, że zasadniczo Wydział Teologiczny w dalszej perspektywie potrzebował dwóch profesorów dogmatyki, którzy poprowadziliby dwa kursy: teologii ogólnej – fundamentalnej i teologii specjalnej – szczegółowej. Chodziło zatem nie tylko o wakującą – obsadzaną tymczasowo przez ks. J. Rychlaka Katedrę Dogmatyki Specjalnej, ale również kurs dogmatyki ogólnej. Prowadzenie wykładów z dogmatyki ogólnej nie stanowiło dla ks. S. Pawlickiego CR problemu, czynił to jednak niejako z konieczności, z zamiłowania będąc przede wszystkim filozofem chrześcijańskim – i te wykłady były zatem również do „zagospodarowania”. Tezę tę potwierdza fakt, że w 1894 r. ks. S. Pawlicki CR nie tylko przestał prowadzić zajęcia z dogmatyki, ale i opuścił Wydział Teologiczny, przechodząc na Wydział Filozoficzny UJ.

Studia rzymskie były dla ks. J. Bilczewskiego okresem niezwykle dynamicznego rozwoju naukowego. Jego żywy umysł chłonał wiedzę teologiczną, w centrum jego zainteresowania znajdowały się zwłaszcza wykłady z dogmatyki. Stawiał jednak wysokie wymagania swoim wykładowcom: słabe wykłady opuszczał, nie tracąc na nie cennego czasu.

Dawało się zauważyć, że merytorycznie był do tych studiów dobrze przygotowany (Kałużny, 2015, s. 49–52). Jak pisał w swoim sprawozdaniu do Rady Wydziału Teologicznego:

Dnia 17 listopada r. 1886 zapisałem się na Uniwersytecie Gregoriańskim na wykłady teologii dogmatycznej i filozofii św. Tomasza. Profesor O. De Augustinis wykladał według własnego dzieła traktat: *De Re Sacramentaria*, a mianowicie: *De Sacramento Poenitentiae, Extremae Unctionis, Ordinis et Matrimonii*. Profesor O. De Mandato wykladał traktat kardynała Mazzelli: *De Virtutibus Infusis*. Słaby jego wykład opuściłem wkrótce, by uczęszczać stale do końca roku szkolnego 1886/7 na prelekcje filozofii O. Remera. Przy tym chodziłem na wykłady O. Cornoldego, który objaśniał Summy teologicznej s.p. q. 90 *De prima hominis productione quantum ad animam*. Wykladał jasno i bardzo zajmująco, ale każdej godziny mówił o wszystkim (AUJ WT II 47, Sprawozdanie ks. J. Bilczewskiego z stypendium w Rzymie, 17 marca 1888).

Dalej zdał sprawozdanie z dwumiesięcznego pobytu w Instytucie Katolickim w Paryżu:

Przez październik i listopad r. 1887 uczęszczałem stale – jak po powrocie udowodnię świadectwem – w L'Institut Catholique [przy] Rue Vaugirard na prelekcje z teologii dogmatycznej O. Auriaulta S.J. i na wykłady historii kościelnej znakomitego autora dzieła: *Le Liber Pontificalis* – Ks. Duchesne, podejrzanego jednak nieco o hiperkrytycyzm. O Auriault wykladał gruntownie traktat *De Sacramentis in genere*. Świetnie dowodził i przedstawiał różnicę między Sakramentami Starego i Nowego Zakonu. Jasno bronił tezy: *Sacramenta N[ovae] Legis esse instrumenta phisica gratiae*. Zasługą jego także, że nie zbywał z takim lekceważeniem zdania przeciwnego, jak to uczynił O. Billot, kiedy przed dwoma laty wykladał ten sam traktat na uniwersytecie gregoriańskim. Jednak i na O. Auriaultcie ciąży zarzut, rzucony nań przez jego uczniów, jakoby nie dość był wiernym uczniem św. Tomasza. Mnie żywy jego i gruntowny wykład bardzo się podobał (AUJ WT II 47, Sprawozdanie ks. J. Bilczewskiego z stypendium w Rzymie, 17 marca 1888).

Powracając do rzeczowej oceny zajęć na Uniwersytecie Gregoriańskim, pisał:

Prelekcje jednak pod każdym względem doskonale miałem usłyszeć z teologii dogmatycznej dopiero w roku szkolnym 1887/8 w Rzymie. O. De Augustinis wyklada traktat „*De Ecclesia*” według dzieła kardynała Mazzellii „*De Religione et Ecclesia*”. Daje jednak rzecz niesłychanie głębiej. Tezę „*De visibilitate Ecclesiae*” wykladał przez sześć godzin.

Czuć, że profesor wytrawny godzinne przed każdym wykładem urządza medytacje. Dawniej odczuwałem raczej instynktownie, że traktat ten jest najpiękniejszy, dziś po jego prelekcjach jestem o tym przekonany. Drugi profesor O. Billot komentuje dobrze Summy teologicznej traktat „De incarnatione”. Wykład gruntowny, choć czasem trzeba by jeszcze dodać komentarz do jego komentarza (AUJ WT II 47, Sprawozdanie ks. J. Bilczewskiego z stypendium w Rzymie, 17 marca 1888).

Przytoczone powyżej fragmenty sprawozdania, którego adresatem był „Prześwietny Wydział Teologiczny” jako jednostka naukowa odpowiedzialna za weryfikację poziomu kształcenia, same w sobie stanowią świadectwo celowości studiów z dogmatyki podjętych przez ks. J. Bilczewskiego. Wydają się potwierdzać tezę o świadomym pokierowaniu młodego naukowca na tak specjalistyczne studia w celu przygotowania go do prowadzenia badań i wykładów z dogmatyki na Wydziale Teologicznym.

Do tej pory przedstawione zostały jedynie poszlaki i sugestie związane z domniemanym przygotowywaniem ks. J. Bilczewskiego do funkcji profesora dogmatyki na Wydziale Teologicznym UJ. Przekonanie o celowości opisanych działań nasuwa się samo, zwłaszcza po ich zestawieniu z wakatem na tak ważnej katedrze, jaką była Katedra Dogmatyki. Brak jeszcze informacji źródłowych, które ostatecznie potwierdziłyby, wiarygodną co prawda, ale jednak tylko hipotezę. Na szczęście zachowały się dokumenty podprowadzające pod jednoznaczne wnioski.

Pierwsza istotna informacja zawarta jest w wypowiedzi ks. prof. W. Chotkowskiego, który zabrał głos na Radzie Wydziału Teologicznego, popierając dalsze studia ks. J. Bilczewskiego w Rzymie, „aby temuż umożliwić studium pomników tradycyjnych w katakumbach rzymskich dla rozprawy habilitacyjnej z zakresu teologii fundamentalnej” (AUJ WT 14, Protokół RW w sprawie dofinansowania studiów rzymskich ks. J. Bilczewskiego kwotą 300 zł, 20 kwietnia 1887). Jeszcze istotniejsze wydają się wzmianki zawarte w liście ks. J. Bilczewskiego wysłanym przezeń z Paryża kilka miesięcy później, adresowanym do nowego dziekana Wydziału Teologicznego ks. prof. W. Chotkowskiego. Stypendysta dziękuje dziekanowi za uzyskane dla niego dodatkowe wsparcie finansowe – 300 zł, które pozwoliło mu na studia w Paryżu:

Z całej duszy najpierw dziękuję Wielmożnemu Księdzu Dziekanowi Dobrodziejowi, że przy ciągłej pracy na katedrze, ambonie i w parlamencie nie szczędził trudu i zachodu dla mnie. Nie wątpię ani na chwilę, że Wielmożny Ksiądz Dziekan Dobrodziej zrobi wyłom w kasie austriackiej; dowodem ten mój wyjazd do Francji, który zrobiłem w znacznej części na rachunek tej przesyłki (AUJ WT II 47, ks. J. Bilczewski do ks. W. Chotkowskiego, 15 listopada 1887).

W liście ks. J. Bilczewski krótko omawia „znakomity wykład profesora Auriaulta S.J. De Sacramentis in genere”, dodając, że stał się on powodem wydłużenia pobytu i pozostania w Paryżu do końca listopada. Ważniejsza wydaje się jednak informacja zawarta na trzeciej stronie, „dorzucona” niejako przy okazji, ale wyraźnie zaakcentowana – wszak list kierowany był do dziekana Wydziału Teologicznego:

Bardzo byłbym wdzięcznym za napisanie mi łaskawie słów kilku w razie, gdyby się miała znaleźć, za łaską Prześwietnego Wydziału, praca dla mnie przy uniwersytecie, przygotowanie się w tym kierunku ścisłe wyszłoby tylko na korzyść rzeczy samej (AUJ WT II 47, ks. J. Bilczewski do ks. W. Chotkowskiego, 15 listopada 1887).

Praca, której dotyczy wzmianka, w pewnym sensie wydaje się nadawcy oczywista: „gdyby się miała znaleźć, za łaską Prześwietnego Wydziału, praca dla mnie przy uniwersytecie”, to prosiłby o informacje, gdyż już tam, w Paryżu, rozpocząłby przygotowania do zajęć i wdrożyłby się „w tym kierunku”, co „wyszłoby tylko na korzyść rzeczy samej” (AUJ WT II 47, ks. J. Bilczewski do ks. W. Chotkowskiego, 15 listopada 1887).

Wyrażone przez ks. J. Bilczewskiego nadzieje związane z możliwością zatrudnienia na Wydziale Teologicznym nie mogły wynikać jedynie z zachowanych, znanych informacji, ale zapewne również z rozmów, które prowadził z profesorami, a być może również z bp. A. Dunajewskim. Musiał być świadom, że nie bez powodu otrzymał od biskupa wyjątkową szansę na rozwój naukowy – możliwość studiów w Wiedniu, a szczególnie studiów specjalistycznych z dogmatyki w Rzymie. Decyzja bp. A. Dunajewskiego była z pewnością przemyślana, konsultowana z ks. dziekanem W. Chotkowskim. Młody kapłan czuł ponadto rzeczywiste wsparcie kadry profesorskiej Wydziału Teologicznego. Dziekan ks. Z. Lenkiewicz pomagał w organizacji wyjazdu do Rzymu; kolejny dziekan ks. W. Chotkowski zabiegał dla niego o fundusze ministerialne. Ten ostatni – jak już wiadomo – wystarał się o subwencję, zaś w piśmie do namiestnictwa użył argumentów niepozostawiających wątpliwości co do celu wsparcia: „dla Dr teologii ks. Józefa Bilczewskiego, dla umożliwienia mu dalszych studiów teologicznych, w celu wykształcenia się w zawodzie nauczyciela akademickiego” (AUJ WT 47, Odpis polecenia c.k. Namiestnictwa wypłacenia subwencji 300 złr, 31 października 1887). Argumenty ks. W. Chotkowskiego w sposób oczywisty przemawiają za tym, że „inwestowanie” w ks. J. Bilczewskiego miało na celu przygotowanie go do roli wykładowcy akademickiego Wydziału Teologicznego UJ, o czym sam zainteresowany zapewne wiedział.

Wiele się jednak zmieniło w okresie dwuletnich rzymsko-paryskich studiów ks. J. Bilczewskiego (1886–1888). Przed wszystkim napięta sytuacja

na Wydziale Teologicznym, związana ze zmianami kadrowymi na stanowisku profesora dogmatyki specjalnej, nieco się uspokoiła i wykrystalizowała. Nawet ks. E. Lamboy przez krótki czas (styczeń 1887) był gotów powrócić z Lwowa do Krakowa i podjąć na nowo obowiązki profesora dogmatyki specjalnej (AUJ WT II 65, Ks. E. Lamboy do Dziekanatu WT, 27 stycznia 1887), ale wówczas, jak zostało wyżej powiedziane, zajęcia te prowadził już zastępujący go tymczasowo ks. dr J. Rychlak (funkcję wykładowcy pełnił do grudnia 1889 r.). Rozmowy prowadzone od lipca 1886 r. z ks. dr. Marianem Morawskim SJ w sprawie przejścia wykładów z dogmatyki specjalnej, początkowo zablokowane przez prowincjała ks. H. Jackowskiego, zostały znowu podjęte – nie wiadomo dokładnie kiedy, prowadzono je zapewne z zainteresowanym oraz z prowincjałem cały czas. Wiadomo natomiast, że 19 marca 1887 r. Wydział Teologiczny oficjalnie wystąpił do Ministerstwa Wyznań i Oświaty o zamianowanie ks. M. Morawskiego profesorem nadzwyczajnym dogmatyki szczegółowej (Piech, 1995, s. 77), a zgodę na objęcie tej posady potwierdzoną przez Ministerstwo dziekan Wydziału Teologicznego otrzymał 14 listopada 1887 r. (AUJ WT 60, Ministerstwo WiO do Dziekanatu WT UJ, 23 listopada 1887).

Właściwie można by powiedzieć, że po przejściu zajęć z dogmatyki przez ks. M. Morawskiego, którego zresztą ks. J. Bilczewski osobiście cenil i niezwykle szanował, nie zachodziła potrzeba pilnego zatrudnienia na Wydziale Teologicznym kolejnego profesora dogmatyki specjalnej; w zasadzie wszystkie katedry były obsadzone (Dobrzański, 1972, s. 96). Warto pamiętać, że jeszcze przez dwa lata tymczasowym pracownikiem Wydziału Teologicznego pozostawał ks. J. Rychlak, być może „zabezpieczając” wykłady teologii dogmatycznej specjalnej, na wypadek możliwej niedyspozycji ks. M. Morawskiego SJ. Jezuita, bezsprzecznie doskonały „nabytek” Wydziału Teologicznego, był bowiem słabego zdrowia, ponadto pełnił w swoim zakonie liczne obowiązki administracyjno-naukowe (Piech, 1995, s. 77–79). Jak już wspomniano, kandydatura ks. M. Morawskiego SJ, choć chętnie przyjęta przez grono profesorskie, pozostawała długo niepewna. Ks. J. Bilczewski, młody ambitny dogmatyk o szerokich horyzontach teologicznych, mógł stanowić godnego następcę ks. M. Morawskiego SJ. Likwidacja wakatu na Katedrze Dogmatyki Specjalnej i brak habilitacji znacznie jednak ograniczały możliwości zatrudnienia go na stanowisku docenta na Wydziale Teologicznym.

W związku z tym nie będzie zaskoczeniem, że po niemal czterech latach nieustannych studiów w życiu ks. J. Bilczewskiego nastąpiła zmiana i na prawie dwa lata trafił do pracy duszpasterskiej, najpierw na ponad rok do Kęt (od 15 września 1888 r. do 30 listopada 1889 r.) „parafia liczna, szkoły wiele, stąd moja praca, która już niewiele nawet potrzebowała do wykończenia, poszła w odwołkę” (ACRR, sygn. 39591,

List ks. J. Bilczewskiego do ks. K. Grabowskiego CR, 2 listopada 1890). Wydaje się, że poza innymi czynnikami, którymi kierował się bp A. Dunajewski, zamianowując ks. J. Bilczewskiego wikarym w Kętach, mógł to być również rodzaj duszpasterskiej próby, jakiej poddany został młody kapłan-naukowiec. W pewnym sensie odpowiadając na powyższe pytanie, ks. J. Bilczewski w liście z 2 listopada 1889 r., kierowanym do darzonego wielkim szacunkiem kapłana z Kolegium Polskiego w Rzymie – ks. Karola Grabowskiego CR, pisał: „Wierzę – że całe szczęście można znaleźć w pracy nad ludem” (ACRR, sygn. 39591 List ks. J. Bilczewskiego do ks. K. Grabowskiego CR, 2 listopada 1890). Ostatnie zdanie, brzmiące jak dojrzałe wyznanie kapłana duszpasterza, było jednak, jak się wydaje, raczej formą pogodzenia się ks. J. Bilczewskiego z rzeczywistością, z którą przyszło mu się mierzyć i sposobem na poradzenie sobie z utraconymi nadziejami na uniwersytecką katedrę.

30 listopada 1889 r. ks. J. Bilczewski trafił znowu do Krakowa, do parafii św. św. Piotra i Pawła. Znowu zasiadł do intensywnej pracy nad dokończeniem habilitacji, czego udało mu się dokonać w przeciągu kilku zaledwie miesięcy. Już 4 czerwca 1890 r. na Radzie Wydziału Teologicznego przewodniczący komisji ks. W. Chotkowski odczytał referat zawierający pozytywną ocenę pracy habilitacyjnej ks. J. Bilczewskiego; na 18 czerwca ustalono termin *colloquium* – komisję tworzyli księża profesorowie W. Chotkowski, S. Pawlicki CR i M. Morawski SJ. *Colloquium* przebiegło pomyślnie, w związku z czym na 5 lipca ustalono ostatni etap studium habilitacyjnego: próbny wykład (Lewicki, 1971, s. 261–270). Bezpośrednio po wykładzie „grono profesorów uchwaliło udzielić mu [ks. J. Bilczewskiemu] veniam legendi dla teologii fundamentalnej i przedłożyć tę uchwałę Wys[okiemu] Ministerstwu do zatwierdzenia” (AUJ WT II 56, Protokół habilitacyjny J. Bilczewskiego spisany na posiedzeniach Rady WT, 6, 18 czerwca i 5 lipca 1890). Do zatrudnienia ks. J. Bilczewskiego na Wydziale Teologicznym UJ brakowało już tylko druku książki i uzyskania na jej podstawie w Ministerstwie nominacji na docenta UJ.

Ks. J. Bilczewski po raz kolejny mógł liczyć na wsparcie grona profesorskiego Wydziału Teologicznego, które wystarało się dla niego o środki z Fundacji śp. Klimowskiego „na druk rozprawy habilitacyjnej” (AUJ WT 47, Ministerstwo WiO do ks. J. Bilczewskiego, 20 lipca 1890). W piśmie ówczesnego dziekana ks. prof. Władysława Knapieńskiego, który szczegółowo uzasadniając prośbę o dofinansowanie, rozwiął wszelkie wątpliwości co do planów, jakie Wydział Teologiczny wiązał z Ks. J. Bilczewskim, można przeczytać:

Przez uwzględnienie własnej, najżywotniejszej potrzeby. Jest bowiem zamiarem Wydz[iału], aby czym prędzej pozyskać docenta dla teologii

fundamentalnej, połączonej obecnie z katedrą filozofii chrześcijańskiej]. Wynika stąd ta niedogodność, że profesor filozofii, obciążony drugim jeszcze przedmiotem, nie może należytej liczby godzin poświęcić filozofii, a przede wszystkim ćwiczeniom w semin[arium] filoz[ofii] chrześcijańskiej]. Wydział, pragnąc gorąco ożywić studia filoz[oficzne]: nosi się z zamiarem poproszenia Wys[okiego] Minist[ra], aby raczył dla teologii fund[amentalnej] erygować katedrę osobną, aby na przyszłość prof[esor] filoz[ofii] mógł więcej godzin poświęcić specjalności swojej, a przede wszystkim ćwiczeniom w seminarium. Ponieważ jednak Wydz[iał] tego zamiaru swego prędkiej nie może przeprowadzić, dopóki nie będzie miał odpowiedniego docenta dla teologii fund[amentalnej]: Ks. zaś Bilczewski, dla ubóstwa, bo żyć zmuszony z szczupłej pensyjki wikarego, habilitować się nie może bez pomocy Prześw[ietnego] Senatu, przeto ma Wydz[iał] Teol[ogiczny] zaszczyt przedstawić go i polecić jak najgoręcej względem życzliwym Prześw[ietnego] Senatu przy mającym nastąpić wydaniu stypendiów z fundacji śp. Klimowskiego (AUJ WT II 47, Dziekan WT ks. W. Knapiński w sprawie stypendium na druk habilitacji ks. J. Bilczewskiego, 12 stycznia 1890).

W związku z powyższym oczywiste jest, że dla młodego docenta planowana była nie tyle Katedra Dogmatyki Szczegółowej, ile raczej osobna katedra, którą dopiero zamierzano erygować. Mowa o Katedrze Teologii Fundamentalnej, wydzielonej z dotychczasowej Katedry Filozofii Chrześcijańskiej ks. S. Pawlickiego CR. Zamiary te ostatecznie sformułował ks. dziekan W. Knapiński, wyrażając zapewne życzenie grona profesorskiego z ks. S. Pawlickim CR na czele, który „obciążony drugim jeszcze przedmiotem [teologią fundamentalną], nie może należytej liczby godzin poświęcić filozofii”, a pragnie „gorąco ożywić studia filoz[oficzne]” (AUJ WT II 47, dziekan WT ks. W. Knapiński w sprawie stypendium na druk habilitacji ks. J. Bilczewskiego, 12 stycznia 1890).

Wydaje się, że do pełni szczęścia („nie pragnąłem niczego jak tylko katedry świętej teologii”) brakowało ks. J. Bilczewskiemu już tylko wydania książki i otrzymania nominacji ministerialnej. Niestety, wsparcie finansowe na druk rozprawy habilitacyjnej miał on otrzymać dopiero w styczniu 1891 r. (choć książka datowana jest na 1890 r., wydaje się, że w pełnym nakładzie – 500 egzemplarzy – ukazała się dopiero w roku następnym). Ponieważ opublikowanie pracy habilitacyjnej było koniecznym warunkiem nominacji, ks. J. Bilczewski, nie mogąc go wypełnić, czekał. Wiadomo z dokumentów, że rzeczony stypendium otrzymał dopiero 20 marca 1891 r., a więc niemal po roku od przewodu habilitacyjnego (Kałużny, 2015, s. 293). Mogła to być ciężka próba cierpliwości młodego kapłana, który, wydaje się, pragnął podjąć kolejne wyzwania, w czym powstrzymywał go formalizm i powolne tryby administracji cesarskiej. W tej sytuacji

pozostawał zapewne otwarty na inne możliwości i gdy pojawiła się propozycja objęcia Katedry Teologii Dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego, wówczas pierwszego ośrodka nauki w Galicji, ustępującego jedynie Wiedniowi, przyjął ją. W przyspieszonym tempie otrzymał nominację i został „nadzwyczajnym profesorem specjalnej dogmatyki, na tymże c.k. uniwersytecie”. Nominacja weszła w życie 1 lutego 1891 r. (AKMK, Pers A 36, Nominacja z c.k. Namiestnictwa we Lwowie do Konsystorza w Krakowie, 30 stycznia 1891; Wołczański, 2011, s. 96–97). Zaskakujące może się wydać również, że już 20 marca otrzymał długo zalegające w Ministerstwie stypendium na druk rozprawy habilitacyjnej.

W związku z przyspieszoną nominacją ks. J. Bilczewskiego na profesora dogmatyki specjalnej rodzi się pytanie, które wykracza poza ramy omawianego zagadnienia: dlaczego trafił on ostatecznie na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Lwowskiego, a nie Jagiellońskiego? Co wpłynęło na jego decyzję i czy w ogóle była to jego decyzja, skoro cztery lata po tych wydarzeniach w prywatnym liście do serdecznego znajomego ks. Pawła Smolikowskiego CR (1849–1926) pisał: „Gniecie mnie żal na wspomnienia, że przeszłego roku byłem w kochanym Rzymie, a teraz siedzieć muszę na wygnaniu – boć chyba nigdy mi Lwów nie zastąpi już nie tylko Rzymu, ale nawet Krakowa” (ACRR, sygn. 39594, ks. J. Bilczewski do ks. P. Smolikowskiego, 20 grudnia 1895)? Z braku źródeł, które mogłyby rzucić więcej światła na tę kwestię, można jedynie snuć przypuszczenia o braku przyzwolenia ze strony Ministerstwa WiO na dalsze rozbudowywanie Wydziału Teologicznego, o ewentualnych działaniach namiestnika Galicji Kazimierza Badeniego (1888–1895) czy projektach kard. A. Dunajewskiego (Kałużny, 2015, s. 130). Faktem pozostaje, że Wydział Teologiczny UJ przygotował doskonałego specjalistę dogmatyki, z którego potencjału skorzystał Wydział Teologiczny Uniwersytetu Lwowskiego.

Na zakończenie można dodać, że choć z dzisiejszej perspektywy przeniesienie ks. J. Bilczewskiego na Uniwersytet Lwowski było decyzją opatrnościową, zwłaszcza dla archidiecezji lwowskiej – został bowiem jednym z jej najwybitniejszych pasterzy (1901–1923) – to wydaje się, że w sercu profesora dogmatyki nie wygasła tęsknota do Krakowa i Wydziału Teologicznego UJ. Tezę tę potwierdza zachowana w Archiwum Archidiecezji Lwowskiej ob. łac. korespondencja bp. Jana Puzyny z ks. prof. J. Bilczewskim. W liście z 10 października 1898 r. czytamy:

Wobec faktu, że O. Morawski podaje się na emeryturę, pośpieszam zapytać Przewiel[ebnego] Ks. Profesora, czy po otrzymaniu zaproszenia z fakultetu teologicznego, zechciałby powrócić do rodzinnej diecezji i objąć katedrę dogmatyki specjalnej. Chyba zapewniać nie potrzebuję, że

gorąco pragnę, by Ksiądz Profesor zadosyć uczynił mej i wydziału prośbie, i powrócił jak najrychlej do Krakowa, i przyczynił się do uświetnienia Wydziału teologicznego, jak i podniesienia wykształcenia alumnów (AALK, b. sygn., List bpa Jana Puzyny do ks. J. Bilczewskiego, 10 października 1898).

W czasie, gdy we Lwowie pojawił się młody profesor dogmatyki specjalnej ks. J. Bilczewski, bp Jan Puzyna był w archidiecezji lwowskiej biskupem pomocniczym (1886–1895). Zapewne nie raz się spotkali, skoro zwrócił się do ks. J. Bilczewskiego w tak familiarny sposób. Musiał jeszcze we Lwowie wyrobić sobie o nim dobrą opinię, jeśli zostawszy ordynariuszem krakowskim (1895–1911, kardynał od 1901), postanowił sprawdzić do swojej diecezji rozpoznawalnego już w środowisku akademickim naukowca. Informacja zawarta w kolejnym liście biskupa krakowskiego do ks. J. Bilczewskiego wydaje się rozwiewać wątpliwości co do decyzji lwowskiego profesora:

najserdeczniejsze „Bóg zapłać” za życzliwe przyjęcie mej myśli-prośby dotyczącej objęcia katedry dog[matyki] spec[jalnej] dla dobra intelektualnego kleryków, podniesienia powagi wydziału teologicznego, będzie to łaska wielka – krok stanowczy, dodatni. Na razie Ks. Gabryl i Gołba wykładają dog[matykę] spe[cjalną] (AALK, b. sygn., List bpa Jana Puzyny do ks. J. Bilczewskiego, 17 stycznia 1900).

Co zatem stanęło na przeszkodzie ostatecznej realizacji tych planów, gdy wakat w Katedrze Dogmatyki Szczegółowej na Wydziale Teologicznym trwał aż do 1908 r.? W tym miejscu należy dodać, że polityka personalna bp. J. Puzyny nie przysparzała mu zwolenników w diecezji. Nie godziło się z nią również grono profesorskie fakultetu teologicznego. Spór ten stał się wręcz symboliczny, ale nie sprzyjał niestety rozwojowi Wydziału Teologicznego UJ. Biskup J. Puzyna zablokował między innymi zamianowanie profesorem Katedry Dogmatyki Szczegółowej ks. Franciszka Gabryla, ucznia ks. M. Morawskiego SJ. W odpowiedzi na ten krok grono profesorskie Wydziału Teologicznego prawdopodobnie nie przyjęło kandydatury ks. J. Bilczewskiego, którego próbował wprowadzić bp J. Puzyna. To posunięcie wydaje się o tyle zaskakujące, że kadra profesorska Wydziału Teologicznego była przecież zawsze życzliwa ks. J. Bilczewskiemu, może ono jednak potwierdzać istnienie silnych napięć na linii biskup – fakultet teologiczny. Znamienne jest, że problem z zamianowaniem profesora wakującej Katedry Dogmatyki ostatecznie rozwiązał dopiero w 1908 r. delegat papieski do obsady wakujących katedr abp J. Bilczewski, który wprowadził na to stanowisko ks. Macieja Sieniatyckiego, profesora dogmatyki Uniwersytetu Lwowskiego (Piech, 1995, s. 79–80).

Podsumowanie

Czy ks. Józef Bilczewski był kandydatem na wykładowcę teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym UJ? Więcej, profesora dogmatyki tego uniwersytetu? Odpowiedzieć należy twierdząco: przytoczone powyżej źródła nie pozostawiają w tym temacie poważniejszych wątpliwości. Jakie kursy, a w późniejszym czasie katedry miał prowadzić? Ta kwestia pozostawała uzależniona od zmian personalnych na Wydziale Teologicznym. Ostatecznie, po zatrudnieniu ks. M. Morawskiego SJ, który objął Katedrę Dogmatyki Szczegółowej, postanowiono przekazać ks. Józefowi Bilczewskiemu Katedrę Dogmatyki Fundamentalnej, z zamiarem oddzielenia jej od Katedry Filozofii Chrześcijańskiej, z którą była połączona za sprawą prowadzącego oba kursy ks. S. Pawlickiego CR. Wszelkie starania, jakie podejmowano – od momentu powrotu ks. J. Bilczewskiego z wiedeńskim doktoratem – przygotowywały go do działalności naukowo-dydaktycznej na Wydziale Teologicznym UJ. Poparcie grona profesorskiego Wydziału Teologicznego, wyjątkowa przychylność biskupa krakowskiego mogły utwierdzić go w przekonaniu, że podążał drogą, która miała zaprowadzić go do „katedry świętej teologii”. Natomiast zatrudnienie na Uniwersytecie Lwowskim w styczniu 1891 r. było dla ks. J. Bilczewskiego formą kompromisu i wyborem pomiędzy pragnieniem serca a tym, co było w tym czasie realnie możliwe. Dlatego nie powinno dziwić, że gdy po kilku latach – w październiku 1898 r. – otrzymał ze strony bp. J. Puzyny propozycję zatrudnienia na Wydziale Teologicznym UJ, przyjął ją. Powrót do Krakowa ostatecznie jednak nie nastąpił, zaś po roku (20 stycznia 1901) odbył się ingres abp. Józefa Bilczewskiego (1901–1923) do katedry lwowskiej, otwierając nowy rozdział w jego życiu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezji Lwowskiej ob. łac. w Krakowie (AALK)

– b. sygn., List bpa Jana Puzyny do ks. J. Bilczewskiego, 10 października 1898

– b. sygn., List bpa Jana Puzyny do ks. J. Bilczewskiego, 17 stycznia 1900

Archivum Congregationis a Resurrectione Rome (ACRR)

– sygn. 39591, List ks. J. Bilczewskiego do ks. K. Grabowskiego CR, 2 listopada 1890

– sygn. 39594, List ks. J. Bilczewskiego do ks. P. Smolikowskiego CR, 20 grudnia 1895

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK)

- WT 1820–1889, Ordynariat Biskupi do Namiestnictwa, 19 czerwca 1881
- Pers A36, Testimonium kadry profesorskiej Instytutu św. Augustyna w Wiedniu, 20 października 1886
- Pers A 36, Nominacja z c.k. Namiestnictwa we Lwowie do Konsystorza w Krakowie, 30 stycznia 1891

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego dokumenty Wydziału Teologicznego (AUJ WT)

- WT II 47, Sprawozdanie ks. J. Bilczewskiego z stypendium w Rzymie, 17 marca 1888
- WT II 65, Ks. E. Lamboy do Dziekanatu WT, 1 lipca 1886
- WT II 65, Prowincjał Jezuitów o. H. Jackowski do WT, 27 lipca 1886
- WT II 65, Ks. E. Lamboy do Dziekanatu WT, 27 stycznia 1887
- WT II 65, Dziekan ks. Z. Lenkiewicz do c.k. Prezydium, 17 kwietnia 1887
- WT II 14, Protokół RW w sprawie dofinansowania studiów rzymskich ks. J. Bilczewskiego kwotą 300 złr, 20 kwietnia 1887
- WT II 65, Dziekan ks. Z. Lenkiewicz do Konsystorza, 29 kwietnia 1887
- WT II 47, Odpis polecenia c.k. Namiestnictwa wypłacenia subwencji 300 złr, 31 października 1887
- WT II 47, Ks. J. Bilczewski do ks. W. Chotkowskiego, 15 listopada 1887
- WT II 60, Ministerstwo WiO do Dziekanatu WT UJ, 23 listopada 1887
- WT II 47, Dziekan WT ks. W. Knapiński w sprawie stypendium na druk habilitacji ks. J. Bilczewskiego, 12 stycznia 1890
- WT II 56, Protokół habilitacyjny ks. J. Bilczewskiego spisany na posiedzeniach Rady WT, 6, 18 czerwca i 5 lipca 1890
- WT II 47, Ministerstwo WiO do ks. J. Bilczewskiego, 20 lipca 1890

Źródła drukowane

- Bilczewski, J. (1890). *Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu*. Kraków: Księgarnia G. Bebethnera i Spółki.
- Bilczewski, J. (2005). *Listy Pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*. T. 1. Lwów–Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. łac.
- Kronika *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1864. do r. 1887 i obraz jego stanu dzisiejszego: wraz z rzeczą o rektorach od czasów najdawniejszych*. Wydanie Senatu Akademickiego na pamiątkę otwarcia Collegium Novum (1887). Red. S. Tarnowski. Kraków.

Opracowania

- Barycz, H. (1969). *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*. Wrocław: Ossolineum.

- Dobrzański, S. (1972). Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1849–1890. *Studia Theologica Varsaviensia*, 10/2, 67–103.
- Dobrzański, S. (1976). Restauracja diecezji krakowskiej w latach osiemdziesiątych XIX wieku. W: E. Wyczawski (red.), *Studia z historii Kościoła w Polsce*. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo ATK.
- Hałaburda, M. (2007). *Krakowskie Seminarium Duchowne (1801–1901)*. Kraków: WN Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.
- Lewicki, K. (1971). Habilitacja ks. Józefa Bilczewskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim w r. 1890. *Nasza Przeszłość*, 36, 261–270.
- Kałużny, J.C. (2015). *Święty Józef Bilczewski badacz starożytności chrześcijańskiej i jego interdyscyplinarna metoda w świetle nieznanymi materiałów źródłowych z lat 1885–1900*. Lwów–Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzeżmień Archidiecezji Lwowskiej ob. łac.
- Kałużny, J.C. (2016). Rzym w sercu, serce w Rzymie. Mecenat naukowy arcybiskupa Józefa Bilczewskiego w latach 1901–1923. W: J.C. Kałużny (red.), *Starożytność chrześcijańska. Materiały zebrane*. T. 4. Kraków: WN Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 103–115.
- Kanior, M. (1998). *Wydział Teologiczny w dziejach Uniwersytetu Krakowskiego (1780–1880)*. Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 8. Kraków: WN Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.
- Perkowska, U. (1975). *Kształtowanie się zespołu naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego 1860–1920*. Warszawa: Ossolineum.
- Perkowska, U. (2003). *Młodość i lata krakowskie Józefa Bilczewskiego*. Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 8. Kraków: WN Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 131–149.
- Piech, S. (1995). *Dzieje Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*. Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 6. Kraków: WN Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.
- Starowieyski, M. (2002). Ks. prof. Józef Bilczewski – Uczony. *Warszawskie Studia Teologiczne*, T. XV, 141–156.
- Wołczański, J. (2002). Biogram i bibliografia prac drukowanych błogosławionego Józefa Bilczewskiego za lata 1888–1929. W: *Błogosławiony Józef Bilczewski arcybiskup metropolita lwowski obrządku łacińskiego. Sesja Naukowa na Uniwersytecie Jagiellońskim, Kraków, 4–5 czerwca 2002*. Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 16. Kraków: WN Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 17–47.
- Wołczański, J. (2011). Wydział Teologiczny Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1661–1939. W: W. Lohman (red.), *Universitati Leopoliensi: trecentiesimum quinquagesimum anniversarium suae foundationis celebranti in memoriam*. Kraków: Wydawnictwo PAU, 77–144.

Józef Cezary Kałużny – dr hab., prof. UPJPII. Urodził się w Inowrocławiu w 1967 r. Z powołania mąż i ojciec, z zamiłowania historyk. Miłośnik antyku chrześcijańskiego, odczytywania tożsamości kulturowej Kościoła zawartej w słowie, obrazie, materii. Kierunek badań naukowych związany jest z szeroko rozumianą kulturą wczesnochrześcijańską i koncentruje się wokół zagadnień związanych z materialnym i duchowym dziedzictwem Kościoła starożytnego. Profesor w Instytucie Historii, Katedra Historii Starożytnej i Średniowiecznej Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie. Absolwent UPJPII i Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana w Rzymie. Członek Komisji Historycznej PAN oraz Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. Twórca i redaktor naczelny serii wydawniczej: *Starożytność chrześcijańska. Materiały zebrane*.